

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

NUTARIMAS

**DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO
NR. IX-785 176, 240 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO
NR. XIVP-2419 IR LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO
KODEKSO 186 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO
PROJEKTO NR. XIVP-2411**

2023 m.

d. Nr.

Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Seimo statuto 138 straipsnio 3 dalimi ir atsižvelgdama į Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2023 m. kovo 15 d. sprendimo Nr. SV-S-853 „Dėl įstatymų projektų išvadų“ 1 ir 4 punktus, Lietuvos Respublikos Vyriausybė **n u t a r i a**:

Nepritarti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso Nr. IX-785 176, 240 straipsnių pakeitimo įstatymo projektui Nr. XIVP-2419 (toliau – BPK projektas Nr. XIVP-2419) ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186 straipsnio pakeitimo įstatymo projektui Nr. XIVP-2411 (toliau – BPK projektas Nr. XIVP-2411) dėl šių priežasčių:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 176 straipsnyje nurodyti ikiteisminio tyrimo terminai tiesiogiai priklauso nuo nusikalstamų veikų pavojingumo pobūdžio. Tokia logika ir sistema paremta visa BPK 176 straipsnyje įtvirtinamų procesinių terminų struktūra, t. y. kuo pavojingesnė ir sunkesnė nusikalstama veika, tuo ilgesnis terminas, skirtas tokios nusikalstamos veikos ikiteisminiam tyrimui atlikti (pvz., mažiausio pavojingumo nusikalstamoms veikoms – baudžiamiesiems nusižengimams – tirti nustatomas trumpiausias 3 mėnesių procesinis terminas, o ikiteisminiams tyrimams dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atlikti – ilgiausias įmanomas – 9 mėnesių terminas). Pažymėtina, kad teikiamas BPK projektas Nr. XIVP-2419, kuriuo siūloma net už sunkius ar labai sunkius nusikaltimus numatyti trumpiausius (iki 3 mėnesių) jų ikiteisminiams tyrimams skirtus terminus (pvz., labai sunkiam nusikaltimui ištirti skiriamas toks pat terminas kaip ir baudžiamojo nusižengimo ikiteisminiam tyrimui), sistemiškai nesuderinamas su BPK 176 straipsnio dėstymo logika ir struktūra.

Pažymėtina, kad BPK projektu Nr. XIVP-2419 siūloma numatyti vienodą ikiteisminio tyrimo trukmę dėl itin skirtingo pavojingumo nusikalstamų veikų, t. y. ikiteisminis tyrimas turėtų būti atliktas per vienodą laiką (per 3 mėnesius) tiek dėl nesunkių, apysunkių, tiek dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad siūlomi pakeitimai ne tik prieštarauja baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo sistemai, bet ir sukuria prielaidas pažeisti BPK 1 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą baudžiamojo proceso tikslą – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas, taip pat šie pakeitimai neproporcingai apribotų ikiteisminio tyrimo institucijų darbą.

BPK projektu Nr. XIVP-2419 siūlomas teisinis reglamentavimas pažeidžia ikiteisminio tyrimo organizavimo sistemą, pagal kurią pagrįstai numatomas ilgesnis ikiteisminio tyrimo terminas dėl pačių sunkiausių nusikalstamų veikų, kadangi tokio pavojingumo pobūdžio nusikalstamų veikų ikiteisminiai tyrimai yra žymiai sudėtingesni,

jiems reikia skirti daugiau laiko, siekiant kokybiškai surinkti visus reikšmingus duomenis ir atlikti būtinus procesinius veiksmus. Esant tokio pobūdžio sisteminio suderinamumo trūkumui kiltų neaiškumų ir teisinės logikos kontekste, nes iš ikiteisminio tyrimo institucijų būtų reikalaujama vienodai greitai atlikti ikiteisminį tyrimą ir dėl baudžiamojo nusižengimo ar nesunkaus nusikaltimo (pvz., BK 152¹ straipsnio 1 dalis), ir dėl labai sunkaus nusikaltimo (pvz., BK 149 straipsnio 4 dalis). Tai prieštarauja proporcingumo ir protingumo principų reikalavimams, atsižvelgiant į šių nusikalstamų veikų pobūdį, įrodinėtinių aplinkybių apimtį ir atliekamų ikiteisminio tyrimo veiksmų skaičių.

Akcentuotina ir tai, kad itin trumpo ikiteisminio tyrimo dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų termino įtvirtinimas nesuderinamas su BPK 1 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu baudžiamojo proceso tikslu, kurio dalis yra išsamiai atskleisti padarytą nusikalstamą veiką ir teisingai nubausti ją padariusį asmenį. Įtvirtinus aptariamą teisinį reglamentavimą, būtų sudarytos prielaidos pakenkti ikiteisminio tyrimo kokybei, nes ikiteisminio tyrimo institucijos privalėtų per neproporcingai trumpą laiką atlikti itin daug ikiteisminio tyrimo veiksmų, įskaitant ir specializuotas ekspertizes, specialistų išvadų parengimą, nepilnamečių (mažamečių) nukentėjusiųjų arba liudytojų apklausas. Kyla pagrįstų abejonių, ar tikrai būtų įmanoma tai laiku įvykdyti per BPK projektu Nr. XIVP-2419 siūlomą 3 mėnesių terminą. Ikiteisminio tyrimo institucijos privalėtų atlikti skubotą ikiteisminį tyrimą, dėl to nusikalstamos veikos nebūtų išsamiai ištirtos, o teismui būtų pateikti nekokybiški duomenys (kaltinamieji akta). Dėl šios priežasties teismui pateikus nekokybiškai atlikto ikiteisminio tyrimo duomenis, atsirastų prielaidų ne tik grąžinti bylą su kaltinamuoju aktu papildomiems tyrimo veiksmams atlikti (dėl to dar labiau nepagrįstai pailgėtų ikiteisminių tyrimų trukmė), bet pasunkėtų ir teismų darbas (ikiteisminio tyrimo trūkumai būtų taisomi bylos nagrinėjimo teisme metu, pvz., renkant ir tiriant neištirtus ir (ar) papildomus įrodymus ir pan.). Manytina, kad tai lemtų ilgesnę baudžiamosios bylos nagrinėjimo trukmę. Perduodami bylą prokurorui, teismai turėtų tokį sprendimą dėl bylos nagrinėjimo pratęsimo motyvuoti, nustatyti konkrečius terminus trūkumams pašalinti ar ikiteisminiam tyrimui papildyti, o tam iš esmės reikėtų papildomų darbo laiko sąnaudų. Nekokybiškai atliktas ikiteisminis tyrimas gali sudaryti kliūčių surinkti papildomus ikiteisminio tyrimo duomenis net ir šalinant šio tyrimo trūkumus, dėl to gali būti priimtas nepagrįstas išteisinamasis nuosprendis. Todėl aptariamoms aplinkybėms, priešingai, nei siekiama teikiamu BPK projektu NR. XIVP-2419, suponuotų nepilnamečių (mažamečių) nukentėjusiųjų asmenų teisėto lūkesčio, kad asmenys, prieš juos padarę atitinkamas nusikalstamas veikas, būtų teisingai nubausti, pažeidimą.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad kyla pagrįstų abejonių ir dėl BPK projektu Nr. XIVP-2419 siūlomų BPK 176 straipsnio 1 dalies pakeitimų tikslingumo, nes galiojantis BPK teisinis reglamentavimas visiškai užtikrina, kad dėl nepilnamečių nukentėjusiųjų pradėti ikiteisminiai tyrimai būtų atliekami prioritetine tvarka (BPK 176 straipsnio 2 dalis). Todėl darytina išvada, kad galiojantis baudžiamojo proceso įstatymo reguliavimas neleidžia pažeisti nepilnamečių ar mažamečių nukentėjusiųjų teisių ar teisėtų interesų, tinkamai užkerta kelią galimybėms vilkinti tokio pobūdžio ikiteisminius tyrimus ar kitaip pažeisti šių asmenų teisę į greitą bei efektyvų baudžiamąjį procesą.

BPK projektas Nr. XIVP-2419 taip pat kelia abejonių dėl teikiamų siūlymų atitikties teisėkūros efektyvumo principui. Rengiant teisės akto projektą turi būti įtvirtinamos veiksmingiausiai ir ekonomiškiausiai teisinio reguliavimo tikslą leisiančios pasiekti priemonės. BPK projekto Nr. XIVP-2419 aiškinamajame rašte neatskleista, koku būdu, nustačius formalų trumpesnį ikiteisminio tyrimo dėl kai kurių nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui terminą, galima būtų pasiekti nurodytą BPK pakeitimų rengimo tikslą – kuo operatyviau išnagrinėti minimas bylas, t. y. laiku ir kompleksiškai taikant ekspertines žinias atlikti išsamų aplinkybių tyrimą, psichiatrines ir psichologines ekspertizes, tinkamas, netraumuojančias nepilnamečių asmenų apklausas, kitus veiksmus, turinčius įtakos ikiteisminių tyrimų atlikimo terminui.

Pažymėtina, kad 2023 m. kovo 1 d. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2022 metais ataskaitoje Nr. 17.9.-1974 nurodyta, jog vidutinė ikiteisminio tyrimo dėl seksualinio vaikų išnaudojimo trukmė buvo 6 mėnesiai ir 14 dienų (2021 m. – 8 mėnesiai ir 6 dienos), o dėl labai sunkių, sunkių ir apysunkių smurtinių nusikaltimų, kai nukentėjo vaikai, – 4 mėnesiai ir 27 dienos (2021 m. – 7 mėnesiai ir 25 dienos). 2022 m. per trumpesnę nei 6 mėnesių laikotarpį baigta 55 proc. ikiteisminių tyrimų dėl seksualinio vaikų išnaudojimo (2021 m. – 43,8 proc.). Atsižvelgiant į tai BPK projektu Nr. XIVP-2419 siūlomas nustatyti itin trumpas 3 mėnesių terminas vertintinas kaip nerealus ir greičiausiai neturėsiantis įtakos ikiteisminių tyrimų atlikimo trukmei. Be to, tai būtų papildoma administracinė našta tyrimus atliekančioms institucijoms, susijusi su dažnesniu ikiteisminio tyrimo termino pratęsimu.

2. Teikiamu BPK projektu Nr. XIVP-2411 keičiamame BPK 186 straipsnyje siūloma įtvirtinti privalomą baudžiamojo proceso taisyklę, kuria remiantis ikiteisminio tyrimo metu nepilnametis liudytojas ar nukentėjusysis galėtų būti apklausiamas tik vieną kartą, nebent būtina pakartotinė jo apklausa dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių. Neabejotina, kad nepilnamečių asmenų, ypač nukentėjusiųjų, dalyvavimas baudžiamajame procese turi būti kiek įmanoma labiau apribotas, siekiant užtikrinti kuo mažesnę neigiamą šio proceso poveikį jų teisėtiems interesams. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad galiojantis BPK 186 straipsnio teisinis reglamentavimas visapusiškai leidžia užtikrinti, kad nepilnamečiai liudytojai ir nukentėjusieji būtų apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Pažymėtina ir tai, kad, siekiant apsaugoti šiuos asmenis nuo apklausos metu patiriamų neigiamų išgyvenimų, BPK nuostatomis užtikrinama, jog aptariamas procesinis veiksmas būtų atliekamas išimtinai saugioje aplinkoje, dalyvaujant psichologui ir vaiko teisių apsaugos ekspertui, uždraudžiant bet kokią tiesioginį nukentėjusiojo ar liudytojo bendravimą su įtariamu asmeniu, taip žymiai sumažinant neigiamą baudžiamojo proceso įtaką šiems subjektams. Pritartina, kad praktinėje ikiteisminio tyrimo veikloje ne visais atvejais užtikrinama, kad nepilnamečiai liudytojai ar nukentėję nepilnamečiai asmenys būtų apklausiami išimtinai tik vieną kartą, tačiau tai ne baudžiamąjį procesą reglamentuojančių teisės aktų trūkumas, suponuojantis poreikį atlikti aptariamus pakeitimus, bet praktinio taikymo problema, kuri gali būti išsprendžiama taikant organizacines, edukacines, profesinės kompetencijos tobulinimo ir kitas priemones, susijusias su ikiteisminio tyrimo optimizavimu.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad, BPK projektu Nr. XIVP-2411 keičiamoje BPK 186 straipsnio 2 dalyje įtvirtinus privalomą formalią nepilnamečių liudytojų ir nepilnamečių nukentėjusių asmenų apklausų tvarką, gali būti pakenkta BPK 1 straipsnyje įtvirtintai baudžiamojo proceso paskirčiai. Tokio pobūdžio taisyklė, leidžianti pakartotinai apklausti aptariamus asmenis tik paaiškėjus naujoms aplinkybėms, galimai itin apribotų ikiteisminio tyrimo institucijų darbą, sudarytų formalias kliūtis surinkti visus kaltinimui pagrįsti būtinus duomenis, taip pat suteiktų daugiau galimybių kaltinamajam ir jo gynybai nepagrįstai kvestionuoti atliktos nepilnamečio nukentėjusiojo ar liudytojo apklausos teisėtumą. Taigi tuo atveju, jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnas tinkamai nemotyvuotų naujų aplinkybių paaiškėjimo fakto, pakartotinė nepilnamečio asmens apklausa, nors ir atlikta ikiteisminio tyrimo teisėjo, galėtų būti pripažinta neteisėta, kadangi atlikta pažeidžiant šio straipsnio nuostatas. Galiausiai tai galėtų lemti kaltinamo asmens nepagrįstą išteisinimą, nes dėl formalių taisyklių pažeidimo nebūtų galimybės surinkti esminių duomenų pripažinti įrodymais baudžiamajame procese. Todėl manytina, kad galimybės kvestionuoti atliktos apklausos teisėtumą, vadovaujantis išimtinai aptariamais formaliais kriterijais, įtvirtinimas nebūtų visiškai suderinamas su tikslu užtikrinti nepilnamečių asmenų teises bei teisėtus interesus baudžiamajame procese.

Pažymėtina ir tai, kad reikalavimas apklausti nepilnametį liudytoją ar nukentėjusįjį paprastai ne daugiau kaip vieną kartą BPK 186 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtintas iki 2016 m. kovo 1 d. ir pakeistas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27-1, 36-2, 56-1, 186-1 straipsniais įstatymu numatant, kad nepilnametis

liudytojas ar nepilnametis nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami vaikų apklausoms pritaikytose patalpose ir ne daugiau kaip vieną kartą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymu ši nuostata vėl pakeista numatant, kad nepilnametis liudytojas ar nepilnametis nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami vaikų apklausoms pritaikytose patalpose ir paprastai ne daugiau kaip vieną kartą. Tokia įstatymo leidėjo pozicija atskleidžia tai, kad praktikoje vienos nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausos užtikrinti nėra galimybės dėl objektyvių priežasčių, kurios lemia, kad nepilnamečiai gali būti apklausiami pakartotinai.

Ministras Pirmininkas

Teisingumo ministras